PROFILAKTIKA INSPEKTORLARINING TARBIYASI OG'IR XULQ-ATVORDA BO'LGAN VOYAGA YETMAGANLAR BILAN YAKKA TARTIBDAGI PROFILAKTIK CHORA-TADBIRLARNI AMALGA OSHIRISH FAOLIYATINI TAKOMILLASHTIRISH

Bo'riboyev Oybek Doniyor o'g'li
O'zbekiston Respublikasi Ichki
ishlar vazirligi Akademiyasi
3-kurs 319-guruh kursanti
https://doi.org/10.5281/zenodo.24457804

Annotatsiya: Mazkur maqolada profilaktika inspektorlarining tarbiyasi og'ir xulq-atvorda bo'lgan voyaga yetmaganlar bilan yakka tartibdagi profilaktik chora-tadbirlarni amalga oshirish faoliyati, uning huquqiy va tashkiliy asoslari hamda amaliyotda uchrayotgan muammolar tahlil qilinadi. Voyaga yetmaganlar o'rtasida huquqbuzarliklarning barvaqt oldini olish, ularning xulq-atvoriga salbiy ta'sir ko'rsatuvchi omillarni aniqlash va bartaraf etish, shuningdek, individual profilaktik ishlarni samarali tashkil etishda profilaktika inspektorlarining o'rni yoritiladi. Maqolada yakka tartibdagi profilaktik chora-tadbirlarni amalga oshirishda ta'lim muassasalari, ota-onalar, mahalla va boshqa mas'ul subyektlar bilan hamkorlikni kuchaytirish masalalariga alohida e'tibor qaratilgan. Shuningdek, voyaga yetmaganlarning individual xususiyatlarini hisobga olgan holda profilaktik ta'sir choralarini takomillashtirish, zamonaviy yondashuvlardan foydalanish hamda profilaktika inspektorlarining kasbiy kompetensiyasini oshirish bo'yicha taklif va tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: profilaktika inspektori, voyaga yetmaganlar, tarbiyasi og'ir voyaga yetmaganlar, xulq-atvor, yakka tartibdagi profilaktika, profilaktik chora-tadbirlar, huquqbuzarliklarning oldini olish, individual profilaktika, mahalla, ta'lim muassasasi, ota-onalar bilan hamkorlik.

Abstract: This article examines the activities of prevention inspectors in implementing individual preventive measures with minors exhibiting difficult behavior, as well as the legal and organizational framework of such activities and the problems encountered in practice. The article highlights the role of prevention inspectors in the early prevention of juvenile delinquency, identifying and eliminating factors that negatively affect the behavior of minors, and effectively organizing individual preventive work. Particular attention is paid to strengthening cooperation between prevention inspectors and educational institutions, parents, local communities, and other relevant stakeholders in implementing individual preventive measures. The article also develops proposals and recommendations aimed at improving preventive measures based on the individual characteristics of minors, introducing modern approaches, and enhancing the professional competencies of prevention inspectors.

Keywords: prevention inspector, minors, minors with difficult behavior, conduct, individual prevention, preventive measures, prevention of offenses, individual preventive work, local community, educational institution, cooperation with parents.

Аннотация: В статье рассматривается деятельность инспекторов профилактики по осуществлению индивидуальных профилактических мероприятий в отношении несовершеннолетних с трудным поведением, а также правовые и организационные основы данной деятельности и проблемы, возникающие в практической работе. Освещается роль инспекторов профилактики в раннем предупреждении правонарушений среди несовершеннолетних, выявлении и устранении факторов, негативно влияющих на их поведение, а также в эффективной организации индивидуальной профилактической работы. Особое внимание уделяется вопросам укрепления взаимодействия инспекторов профилактики с образовательными учреждениями, родителями, органами самоуправления граждан и другими ответственными субъектами при проведении индивидуальных профилактических мероприятий. Кроме того, разработаны предложения и рекомендации по совершенствованию профилактических мер с учетом индивидуальных особенностей несовершеннолетних, применению современных подходов и повышению профессиональной компетентности инспекторов профилактики.

Ключевые слова: инспектор профилактики, несовершеннолетние, несовершеннолетние с трудным поведением, поведение, индивидуальная профилактика, профилактические мероприятия, предупреждение правонарушений, индивидуальная профилактическая работа, органы самоуправления граждан, образовательное учреждение, взаимодействие с родителями.

Bugungi kunda voyaga yetmaganlar o‘rtasida huquqbuzarliklarning oldini olish, ularning huquqiy ongi va huquqiy madaniyatini yuksaltirish, yosh avlodni milliy va umuminsoniy qadriyatlar ruhida tarbiyalash davlat siyosatining muhim yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Voyaga yetmaganlarning xulq-atvorida turli salbiy holatlarning yuzaga kelishi, ularning huquqbuzarlik sodir etishga moyilligi yoki ijtimoiy muhitga moslashishida muammolarning mavjudligi huquqbuzarliklarning barvaqt oldini olishga qaratilgan individual profilaktik ishlarni samarali tashkil etishni taqozo etadi. Ayniqsa, tarbiyasi va xulq-atvorida muammolar mavjud bo‘lgan voyaga yetmaganlar bilan individual ishlash profilaktika faoliyatining alohida va muhim yo‘nalishi hisoblanadi. Bunday voyaga yetmaganlarning xulq-atvoriga oila muhiti, ta’lim-tarbiya jarayoni, tengdoshlar ta’siri, bo‘sh vaqtni mazmunli tashkil etish darajasi hamda boshqa ijtimoiy omillar sezilarli ta’sir ko‘rsatishi mumkin. Shu sababli ular bilan ishlashda faqat huquqiy ta’sir choralarini qo‘llash bilan cheklanib qolmasdan, voyaga yetmaganning individual-psixologik xususiyatlari, oilaviy sharoiti, ta’lim olish holati va ijtimoiy muhitini hisobga olgan holda kompleks profilaktik yondashuvni shakllantirish muhim ahamiyat kasb etadi.

2025-yilda voyaga yetmaganlar tomonidan sodir etilgan jinoyat turlari (soni)

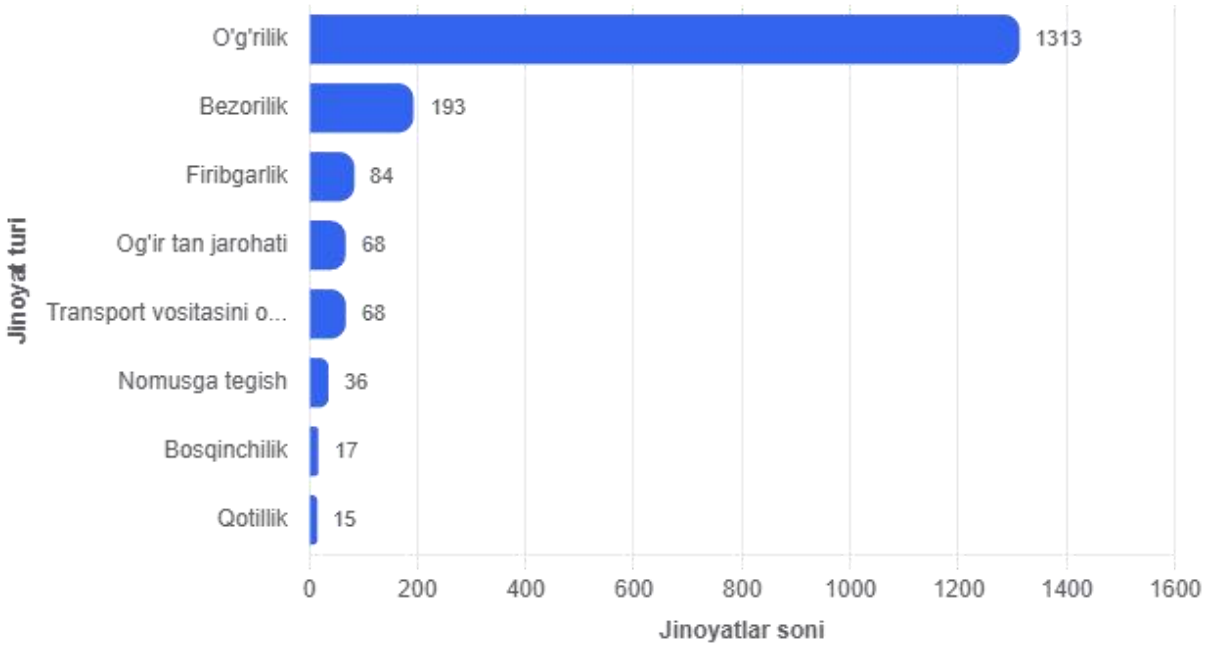

Mazkur jarayonda profilaktika inspektorlarining o‘rni alohida ahamiyatga ega. Profilaktika inspektori voyaga yetmaganlar o‘rtasida huquqbuzarliklarning oldini olish, muammoli oilalarni aniqlash, ota-onalar va ta’lim muassasalari bilan hamkorlikni yo‘lga qo‘yish, voyaga yetmaganlarning bo‘sh vaqtini mazmunli tashkil etishga ko‘maklashish hamda individual profilaktik chora-tadbirlarni amalga oshirishda bevosita ishtirok etadi. Shu bilan birga, mazkur faoliyatning samaradorligi profilaktika inspektorining kasbiy tayyorgarligi, individual yondashuv ko‘nikmalari, boshqa subyektlar bilan hamkorlik darajasi va profilaktik ishlarni tashkil etish usullariga bevosita bog‘liq. Yakka tartibdagi profilaktik chora-tadbirlarning samaradorligini oshirish uchun voyaga yetmagan bilan bog‘liq muammolarni faqat huquqbuzarlik sodir etilgandan keyin bartaraf etishga emas, balki salbiy xulq-atvorning kelib chiqish sabab va shart-sharoitlarini barvaqt aniqlash hamda ularni bartaraf etishga e’tibor qaratish lozim. Bunda profilaktika inspektori, ota-ona yoki qonuniy vakillar, ta’lim muassasalari, mahalla va boshqa manfaatdor tashkilotlarning o‘zaro hamkorligi muhim omil sifatida namoyon bo‘ladi. Tarbiyasi og‘ir xulq-atvorda bo‘lgan voyaga yetmaganlar bilan yakka tartibdagi profilaktik chora-tadbirlarni amalga oshirish faoliyatini takomillashtirish, mavjud muammolarni aniqlash va ularni bartaraf etishning samarali mexanizmlarini ishlab chiqish dolzarb masalalardan biridir. Mazkur maqolada profilaktika inspektorlarining ushbu yo‘nalishdagi faoliyatining tashkiliy-huquqiy jihatlari, amaliyotda uchrayotgan muammolar hamda yakka tartibdagi profilaktik ishlarning samaradorligini oshirishga qaratilgan taklif va tavsiyalar tahlil qilinadi.

Voyaga yetmaganlar o‘rtasida huquqbuzarliklarning oldini olish va ular bilan yakka tartibda profilaktik ishlarni tashkil etish masalalari huquqshunoslik, kriminologiya, pedagogika va psixologiya fanlarining muhim tadqiqot yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Mazkur yo‘nalishda olib borilgan tadqiqotlarda voyaga yetmaganlarning huquqbuzarlik sodir etishiga ta’sir qiluvchi omillar, ularning xulq-atvoridagi salbiy o‘zgarishlarning sabablari hamda profilaktik ta’sir choralarining samaradorligi masalalariga alohida e’tibor qaratilgan. Huquqshunoslik sohasidagi tadqiqotlarda voyaga yetmaganlar o‘rtasida huquqbuzarliklarning

oldini olishning huquqiy asoslari, profilaktika subyektlarining vakolatlari va ular o‘rtasidagi hamkorlik masalalari yoritilgan. Xususan, huquqbuzarliklar profilaktikasi, voyaga yetmaganlar huquqlarini himoya qilish hamda individual profilaktik chora-tadbirlarni amalga oshirishga oid normativ-huquqiy hujjatlar mazkur faoliyatning tashkiliy-huquqiy asoslarini belgilab beradi. Kriminologik tadqiqotlarda esa voyaga yetmaganlar jinoyatchiligining sabablari va shart-sharoitlari, oiladagi nosog‘lom muhit, nazoratsizlik, ta’lim-tarbiya jarayonidagi muammolar, tengdoshlar ta’siri hamda bo‘sh vaqtning mazmunsiz tashkil etilishi kabi omillar tahlil qilingan. Ushbu tadqiqotlar voyaga yetmaganlar bilan profilaktik ishlarni amalga oshirishda faqat huquqiy ta’sir choralaridan foydalanish yetarli emasligini, balki ijtimoiy, pedagogik va psixologik yondashuvlarni ham uyg‘unlashtirish zarurligini ko‘rsatadi. Pedagogik va psixologik adabiyotlarda voyaga yetmaganlarning yosh va individual xususiyatlari, shaxsning shakllanishiga ijtimoiy muhitning ta’siri, tarbiyadagi muammolar hamda deviant xulq-atvorning oldini olish masalalari tadqiq etilgan. Mazkur ilmiy yondashuvlar profilaktika inspektorlariga voyaga yetmaganlar bilan individual ishlash jarayonida ularning yosh xususiyatlari, psixologik holati va ijtimoiy muhitini hisobga olish zarurligini asoslash imkonini beradi.

Shuningdek, mavjud ilmiy manbalarda huquqbuzarliklarning oldini olishda profilaktika inspektorlarining faoliyati, mahalla, ta’lim muassasalari, ota-onalar va boshqa manfaatdor subyektlar bilan hamkorlikning ahamiyati qayd etilgan. Biroq amaliyotda tarbiyasi og‘ir xulq-atvorda bo‘lgan voyaga yetmaganlar bilan yakka tartibdagi profilaktik ishlarni individual yondashuv asosida tashkil etish, profilaktik tadbirlarning natijadorligini baholash hamda turli subyektlar o‘rtasidagi axborot almashinuvini takomillashtirish masalalari yanada chuqur tadqiq etishni talab etadi. Yuqoridagi ilmiy qarashlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, voyaga yetmaganlar bilan individual profilaktik ishlarni takomillashtirish kompleks yondashuvni talab qiladi. Shu sababli mazkur tadqiqotda profilaktika inspektorlarining faoliyatini takomillashtirish masalasi huquqiy, tashkiliy, ijtimoiy, pedagogik va psixologik jihatlarning o‘zaro bog‘liqligi asosida ko‘rib chiqiladi. Tadqiqotning asosiy yo‘nalishi tarbiyasi og‘ir xulq-atvorda bo‘lgan voyaga yetmaganlar bilan ishlashda individual profilaktik chora-tadbirlarning samaradorligini oshirishga qaratilgan amaliy mexanizmlarni aniqlashdan iborat.

Mazkur tadqiqotning metodologik asosini voyaga yetmaganlar o‘rtasida huquqbuzarliklarning oldini olish, ularning huquq va qonuniy manfaatlarini himoya qilish hamda tarbiyasi og‘ir xulq-atvorga ega voyaga yetmaganlar bilan individual profilaktik ishlarni tashkil etishga oid ilmiy-nazariy qarashlar tashkil etadi. Tadqiqotda profilaktika inspektorlarining yakka tartibdagi profilaktik chora-tadbirlarni amalga oshirish faoliyatini takomillashtirish masalasi kompleks yondashuv asosida o‘rganildi. Tadqiqot jarayonida **tizimli tahlil, qiyosiy-huquqiy tahlil, mantiqiy tahlil, ilmiy kuzatish, hujjatlarni o‘rganish va umumlashtirish** usullaridan foydalanildi. Tizimli yondashuv asosida profilaktika inspektorlarining voyaga yetmaganlar bilan ishlash faoliyati huquqni muhofaza qiluvchi organlar, ta’lim muassasalari, ota-onalar, mahalla va boshqa profilaktika subyektlari faoliyati bilan o‘zaro bog‘liqlikda ko‘rib chiqildi. Qiyosiy-huquqiy tahlil usuli yordamida voyaga yetmaganlar o‘rtasida huquqbuzarliklarning oldini olishga oid normativ-huquqiy normalar, profilaktika subyektlarining vakolatlari va individual profilaktik chora-tadbirlarni amalga oshirish tartibi o‘rganildi. Hujjatlarni tahlil qilish usuli orqali profilaktik hisobda turuvchi voyaga yetmaganlar bilan olib boriladigan individual ishlarning tashkiliy jihatlari va

amaliyotda uchraydigan muammolar tahlil qilindi. Shuningdek, ilmiy adabiyotlar, normativ-huquqiy hujjatlar va amaliy tajribalarni umumlashtirish asosida profilaktika inspektorlarining voyaga yetmaganlar bilan ishlash samaradorligini oshirishga ta’sir qiluvchi asosiy omillar aniqlandi. Tadqiqot natijalarini shakllantirishda sabab-oqibat munosabatlarini aniqlash va mavjud muammolarni tizimlashtirishga alohida e’tibor qaratildi. Tadqiqotning metodologik yondashuvi voyaga yetmaganlarning individual xususiyatlari, oilaviy va ijtimoiy muhiti, ta’lim olish sharoitlari hamda xulq-atvoriga ta’sir etuvchi omillarni kompleks ravishda hisobga olishga asoslandi. Mazkur metodlar asosida profilaktika inspektorlarining yakka tartibdagi profilaktik chora-tadbirlarni amalga oshirish faoliyatini takomillashtirish bo‘yicha ilmiy-amaliy xulosa va takliflar ishlab chiqildi.

Voyaga yetmaganlar o‘rtasida huquqbuzarliklarning oldini olishda profilaktika inspektorlarining faoliyati alohida ahamiyat kasb etadi. Ayniqsa, tarbiyasi og‘ir va xulq-atvorida salbiy holatlar kuzatilayotgan voyaga yetmaganlar bilan yakka tartibda ishlash umumiy profilaktik tadbirlardan farqli ravishda individual yondashuvni talab qiladi. Chunki voyaga yetmaganlarning xulq-atvoriga ta’sir etuvchi sabab va shart-sharoitlar bir xil emas. Shu bois har bir voyaga yetmagan bilan olib boriladigan profilaktik ish uning shaxsiy xususiyatlari, oilaviy muhiti, ta’lim muassasasidagi holati, tengdoshlari bilan munosabatlari, bo‘sh vaqtini o‘tkazish shakli va huquqbuzarlikka moyilligini yuzaga keltiruvchi omillarni hisobga olgan holda tashkil etilishi maqsadga muvofiq. Voyaga yetmaganlar bilan yakka tartibdagi profilaktik ishlarning samaradorligi, avvalo, profilaktika inspektori tomonidan mavjud muammolarni o‘z vaqtida aniqlash va ularga individual yondashuv asosida ta’sir ko‘rsatishiga bog‘liq. Amaliyotda ayrim hollarda profilaktik ishlar voyaga yetmagan bilan suhbatlashish, ota-onasini ogohlantirish yoki nazoratni kuchaytirish kabi tadbirlar bilan cheklanib qolishi mumkin. Bunday yondashuv esa muammoning asl sabablarini aniqlash va ularni bartaraf etish imkoniyatini cheklaydi. Shuning uchun profilaktik tadbirlar faqat nazorat va ogohlantirishga emas, balki tarbiyaviy, ijtimoiy va psixologik ta’sir choralarini uyg‘unlashtirishga yo‘naltirilishi lozim.

Voyaga yetmaganlarning xulq-atvorida salbiy o‘zgarishlarning yuzaga kelishiga bir qator o‘zaro bog‘liq omillar ta’sir ko‘rsatishini ko‘rsatadi. Jumladan, oiladagi nizoli vaziyatlar, ota-onalar tomonidan nazoratning yetarli darajada amalga oshirilmasligi, ta’lim muassasasidagi muammolar, salbiy ijtimoiy muhit, tengdoshlarning ta’siri, bo‘sh vaqtning nazoratsiz qolishi va voyaga yetmaganning huquqiy bilimlarining yetarli emasligi shular jumlasidandir. Bunday omillarni aniqlash profilaktika inspektorining asosiy vazifalaridan biri sifatida qaralishi lozim. Masalan, voyaga yetmagan tomonidan sodir etilgan huquqbuzarlikning o‘zini qayd etish bilan birga, ushbu xatti-harakatga olib kelgan sabablarni ham o‘rganish zarur. Agar muammo oilaviy muhit bilan bog‘liq bo‘lsa, ota-onalar yoki qonuniy vakillar bilan individual profilaktik ishlarni kuchaytirish; ta’lim muassasasidagi muammolar bilan bog‘liq bo‘lsa, pedagog va psixologlar bilan hamkorlik qilish; tengdoshlar ta’siri mavjud bo‘lsa, voyaga yetmaganning ijtimoiy muhitini o‘rganish kabi choralarni amalga oshirish talab etiladi. Shu jihatdan, voyaga yetmagan bilan ishlashda “bir xil profilaktik chora — barcha holatlar uchun” tamoyilidan voz kechib, individual holatga mos profilaktik dastur ishlab chiqish maqsadga muvofiqdir.

Profilaktika inspektori va oila hamkorligi

Voyaga yetmaganlar bilan individual profilaktik ishlarning natijadorligi ko‘p jihatdan oila bilan hamkorlikning sifatiga bog‘liq. Oila voyaga yetmagan shaxsning dunyoqarashi, xulq-atvori va ijtimoiy ko‘nikmalari shakllanishida asosiy muhitlardan biri hisoblanadi. Shu sababli profilaktika inspektori tomonidan voyaga yetmagan bilan olib borilayotgan ishlar ota-onalar yoki qonuniy vakillar bilan hamkorlikda amalga oshirilishi kerak. Bunda ota-onalarga faqat majburiyat va javobgarliklarini tushuntirish bilan cheklanmasdan, voyaga yetmaganning xulq-atvoridagi o‘zgarishlarni kuzatish, uning bo‘sh vaqtini mazmunli tashkil etish, ta’lim jarayonidagi ishtirokini nazorat qilish va farzandi bilan sog‘lom muloqotni shakllantirish bo‘yicha amaliy tavsiyalar berish muhimdir. Shuningdek, oilaviy muhitni o‘rganishda faqat ota-onaning voyaga yetmaganga munosabatini emas, balki oiladagi umumiy ijtimoiy-psixologik muhitni ham hisobga olish lozim. Bu esa profilaktika inspektoriga voyaga yetmagan bilan ishlashning individual yo‘nalishini to‘g‘ri belgilash imkonini beradi.

Ta’lim muassasalari bilan hamkorlikning ahamiyati

Voyaga yetmaganlarning katta qismi vaqtining muayyan qismini ta’lim muassasalarida o‘tkazishi sababli maktab, akademik litsey, professional ta’lim muassasalari va boshqa ta’lim subyektlari bilan hamkorlik profilaktik faoliyatning muhim yo‘nalishi hisoblanadi. Profilaktika inspektori ta’lim muassasasining mas’ul xodimlari bilan muntazam axborot almashishi, voyaga yetmaganning darslarga qatnashishi, ta’limdagi o‘zlashtirish holati, tengdoshlari bilan munosabatlari va xulq-atvoridagi o‘zgarishlar haqida ma’lumotga ega bo‘lishi profilaktik ishlarni aniqroq tashkil etishga xizmat qiladi. Bunda ma’lumot almashish jarayoni voyaga yetmaganning huquqlari va qonuniy manfaatlarini hurmat qilgan holda amalga oshirilishi lozim. Ta’lim muassasasi bilan hamkorlikning asosiy maqsadi voyaga yetmaganni jazolash yoki unga nisbatan salbiy munosabatni shakllantirish emas, balki mavjud muammolarni erta aniqlash va ularni bartaraf etishga ko‘maklashishdan iborat bo‘lishi kerak.

Mahalla va boshqa profilaktika subyektlari bilan hamkorlik

Voyaga yetmaganlar bilan individual profilaktik ishlarni samarali tashkil etishda mahalla, ta’lim muassasalari, ota-onalar, psixologlar, yoshlar bilan ishlovchi tuzilmalar va boshqa manfaatdor tashkilotlar o‘rtasidagi hamkorlik muhim ahamiyatga ega. Profilaktika inspektori mazkur subyektlarning imkoniyatlarini birlashtirgan holda voyaga yetmagan uchun yagona profilaktik yondashuvni shakllantirishi mumkin. Hamkorlikning samarali shakllaridan biri voyaga yetmagan bilan bog‘liq muammolarni birgalikda muhokama qilish va muammoni hal etish bo‘yicha aniq vazifalarni belgilashdir. Masalan, ta’limdagi uzilishlar aniqlanganda ta’lim muassasasi, oiladagi muammo aniqlanganda ota-ona yoki mahalla vakillari, psixologik muammolar mavjud bo‘lganda esa tegishli mutaxassislar bilan hamkorlikni kuchaytirish zarur. Natijada profilaktika inspektorining faoliyati faqat huquqni muhofaza qilish doirasida emas, balki ijtimoiy-tarbiyaviy yo‘nalishda ham amalga oshirilishi mumkin.

Individual profilaktik chora-tadbirlarni takomillashtirish

Individual profilaktik chora-tadbirlarni takomillashtirish uchun, avvalo, voyaga yetmaganlarning muammolarini individual baholash mexanizmini kuchaytirish zarurligi aniqlandi. Bunda voyaga yetmagan shaxsning huquqbuzarlikka moyilligi, oilaviy sharoiti,

ta’lim muassasasidagi holati, ijtimoiy muhiti va xulq-atvoridagi o‘zgarishlar kompleks ravishda o‘rganilishi kerak. Individual profilaktik ishlarni shartli ravishda quyidagi bosqichlarda tashkil etish mumkin:

1. **Voyaga yetmaganni aniqlash va dastlabki o‘rganish.** Uning oilaviy, ijtimoiy va ta’lim muhitiga oid ma’lumotlar yig‘iladi.

2. **Muammo va xavf omillarini aniqlash.** Huquqbuzarlikka olib kelishi mumkin bo‘lgan asosiy sabablar belgilanadi.

3. **Individual profilaktik reja ishlab chiqish.** Voyaga yetmaganning ehtiyojlari va muammolariga mos chora-tadbirlar belgilanadi.

4. **Mas’ul subyektlar bilan hamkorlikni tashkil etish.** Ota-ona, ta’lim muassasasi, mahalla va boshqa tegishli subyektlarning vazifalari aniqlanadi.

5. **Amalga oshirilgan tadbirlar natijasini baholash.** Voyaga yetmaganning xulq-atvoridagi ijobiy yoki salbiy o‘zgarishlar muntazam tahlil qilinadi.

6. **Profilaktik yondashuvni qayta ko‘rib chiqish.** Dastlabki chora-tadbirlar kutilgan natijani bermagan taqdirda, individual yondashuv qayta ko‘rib chiqiladi.

Mazkur bosqichma-bosqich yondashuv profilaktik ishlarning tizimliligini ta’minlashga yordam beradi. Shuningdek, har bir amalga oshirilgan tadbirning natijasini baholash profilaktika inspektoriga keyingi faoliyat yo‘nalishini belgilash imkonini beradi.

Profilaktika inspektorlarining kasbiy kompetensiyasini oshirish

Profilaktika inspektorlarining kasbiy bilim va ko‘nikmalari individual profilaktik ishlarning samaradorligiga bevosita ta’sir qiluvchi omillardan biri ekanligi aniqlandi. Voyaga yetmaganlar bilan ishlash jarayonida huquqiy bilimlar bilan bir qatorda pedagogik va psixologik yondashuvlardan foydalanish ko‘nikmasi ham zarur. Shu sababli profilaktika inspektorlarining malakasini oshirish jarayonida voyaga yetmaganlar psixologiyasi, nizolarni hal etish, samarali muloqot, pedagogik yondashuv, oilaviy muammolarni aniqlash va individual profilaktik rejalashtirish bo‘yicha amaliy mashg‘ulotlarga alohida e’tibor qaratish maqsadga muvofiq. Bundan tashqari, profilaktika inspektorlarining ilg‘or amaliy tajribalarini o‘rganish va almashish, individual profilaktika bo‘yicha metodik tavsiyalarni muntazam yangilab borish ham ushbu yo‘nalishdagi faoliyat sifatini oshirishga xizmat qiladi. O‘tkazilgan tahlil va muhokamalar asosida quyidagi takliflarni ilgari surish mumkin:

- tarbiyasi og‘ir xulq-atvorda bo‘lgan har bir voyaga yetmagan uchun individual yondashuvga asoslangan profilaktik ishlarni tashkil etish;
- profilaktik tadbirlarni belgilashda voyaga yetmaganning oilaviy, ijtimoiy, ta’limiy va psixologik holatini kompleks hisobga olish;
- profilaktika inspektori, ota-ona, ta’lim muassasasi va mahalla o‘rtasidagi hamkorlikni tizimli ravishda yo‘lga qo‘yish;
- profilaktik ishlarning natijadorligini faqat o‘tkazilgan tadbirlar soni bilan emas, balki voyaga yetmaganning xulq-atvoridagi ijobiy o‘zgarishlar bilan baholash;
- profilaktika inspektorlarining voyaga yetmaganlar psixologiyasi va pedagogikasi bo‘yicha amaliy ko‘nikmalarini oshirish;
- voyaga yetmaganlarning bo‘sh vaqtini mazmunli tashkil etish, sport, ta’lim, madaniy va ijtimoiy loyihalarga jalb etish bo‘yicha mahalla va ta’lim muassasalari bilan hamkorlikni kuchaytirish;

- individual profilaktik tadbirlarning bajarilishi va natijalarini muntazam monitoring qilish mexanizmlarini takomillashtirish;
- voyaga yetmagan bilan ishlashda jazolashga yo‘naltirilgan yondashuvdan ko‘ra, huquqbuzarlikning sabablarini bartaraf etish va ijobiy xulq-atvorni shakllantirishga qaratilgan profilaktik-tarbiyaviy yondashuvni kuchaytirish.

Tarbiyasi og‘ir xulq-atvorda bo‘lgan voyaga yetmaganlar bilan yakka tartibdagi profilaktik chora-tadbirlarni samarali tashkil etish huquqbuzarliklarning barvaqt oldini olishning muhim yo‘nalishlaridan biridir. Mazkur faoliyatning samaradorligi, avvalo, voyaga yetmaganning individual xususiyatlarini, oilaviy va ijtimoiy muhitini, ta’lim olish sharoitini hamda xulq-atvoriga ta’sir etuvchi sabab va shart-sharoitlarni kompleks o‘rganishga bog‘liq. Profilaktika inspektorlarining voyaga yetmaganlar bilan ishlash faoliyatini faqat huquqiy ta’sir choralarini qo‘llash bilan cheklash maqsadga muvofiq emas. Chunki voyaga yetmaganlarning xulq-atvoridagi salbiy holatlarning kelib chiqishida oilaviy muhit, tarbiyadagi kamchiliklar, ta’lim jarayonidagi muammolar, tengdoshlar ta’siri, nazoratsizlik va bo‘sh vaqtning mazmunsiz tashkil etilishi kabi omillar muhim o‘rin tutishi mumkin. Shu sababli profilaktik ishlarni huquqiy, tarbiyaviy, ijtimoiy va psixologik yondashuvlar uyg‘unligi asosida tashkil etish zarur. Individual profilaktik ishlarning natijadorligini oshirish uchun voyaga yetmagan bilan ishlashning aniq va izchil mexanizmini shakllantirish lozim. Bunda muammoni dastlabki aniqlash, uning sabab va shart-sharoitlarini o‘rganish, individual profilaktik reja ishlab chiqish, tegishli subyektlar bilan hamkorlikni tashkil etish hamda amalga oshirilgan chora-tadbirlarning natijalarini muntazam baholab borish muhim ahamiyatga ega. Shuningdek, profilaktika inspektorlarining ota-onalar, ta’lim muassasalari, mahalla va boshqa manfaatdor subyektlar bilan hamkorligini kuchaytirish voyaga yetmaganlar o‘rtasida huquqbuzarliklarning oldini olishga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. Bunday hamkorlik orqali voyaga yetmaganning muammolarini faqat huquqiy nuqtayi nazardan emas, balki ijtimoiy va tarbiyaviy jihatdan ham hal etish imkoniyati kengayadi.

Profilaktika inspektorlarining tarbiyasi og‘ir xulq-atvorda bo‘lgan voyaga yetmaganlar bilan yakka tartibdagi profilaktik chora-tadbirlarni amalga oshirish faoliyatini takomillashtirish yuzasidan quyidagi takliflarni ilgari surish mumkin:

1. **Individual yondashuvni kuchaytirish.** Har bir voyaga yetmaganning oilaviy, ijtimoiy, ta’limiy va psixologik holatini hisobga olgan holda individual profilaktik ish rejasini ishlab chiqish amaliyotini takomillashtirish.

2. **Muammolarning sabablarini barvaqt aniqlash.** Huquqbuzarlik sodir etilgandan keyingi ta’sir choralariga emas, balki voyaga yetmaganning salbiy xulq-atvorini yuzaga keltiruvchi sabab va shart-sharoitlarni oldindan aniqlashga ustuvor ahamiyat berish.

3. **Oila bilan hamkorlikni kuchaytirish.** Ota-onalar yoki qonuniy vakillar bilan individual profilaktik suhbatlarni muntazam tashkil etish, ularga voyaga yetmaganning tarbiyasi va bo‘sh vaqtini mazmunli tashkil etish bo‘yicha amaliy tavsiyalar berish.

4. **Ta’lim muassasalari bilan tizimli hamkorlikni yo‘lga qo‘yish.** Profilaktika inspektorlari, pedagoglar va psixologlar o‘rtasida voyaga yetmaganlarning xulq-atvoridagi o‘zgarishlarni barvaqt aniqlash va tegishli choralarni belgilashga qaratilgan hamkorlik mexanizmlarini kuchaytirish.

5. **Mahalla va boshqa profilaktika subyektlari imkoniyatlaridan samarali foydalanish.** Voyaga yetmaganlarning bo‘sh vaqtini mazmunli tashkil etish, ularni sport, ta’lim, madaniy va ijtimoiy faoliyatga jalb etish bo‘yicha qo‘shma tadbirlarni ko‘paytirish.

6. **Profilaktika inspektorlarining kasbiy kompetensiyasini oshirish.** Ularning voyaga yetmaganlar psixologiyasi, pedagogikasi, nizolarni bartaraf etish va samarali muloqot olib borish bo‘yicha amaliy bilim va ko‘nikmalarini muntazam rivojlantirish.

7. **Profilaktik ishlar natijadorligini baholash tizimini takomillashtirish.** Amalga oshirilgan tadbirlar sonini emas, balki voyaga yetmaganning xulq-atvoridagi ijobiy o‘zgarishlar, ta’limga munosabati, oilaviy va ijtimoiy muhitga moslashuvi kabi natijaviy ko‘rsatkichlarni ham hisobga olish.

8. **Individual profilaktik tadbirlarning monitoringini kuchaytirish.** Belgilangan profilaktik chora-tadbirlarning bajarilishini muntazam tahlil qilish va kutilgan natijaga erishilmagan hollarda individual profilaktik yondashuvni qayta ko‘rib chiqish.

9. **Zamonaviy profilaktik usullardan foydalanish.** Voyaga yetmaganlar bilan ishlashda interaktiv suhbatlar, psixologik-pedagogik yondashuvlar, ijtimoiy loyihalar va tarbiyaviy dasturlardan kengroq foydalanish.

10. **Profilaktik faoliyatda insonparvarlik va qonuniylik tamoyillarini ta’minlash.** Voyaga yetmagan bilan ishlash jarayonida uning sha’ni, qadr-qimmati, huquq va qonuniy manfaatlarini hurmat qilish, profilaktik ta’sir choralarini individual holat va qonunchilik talablari asosida qo‘llash.

Xulosa qilib aytganda, profilaktika inspektorlarining tarbiyasi og‘ir xulq-atvorda bo‘lgan voyaga yetmaganlar bilan yakka tartibdagi profilaktik chora-tadbirlarni amalga oshirish faoliyatini takomillashtirish kompleks va tizimli yondashuvni talab qiladi. Bunda profilaktika inspektorining kasbiy faoliyati oila, ta’lim muassasasi, mahalla va boshqa profilaktika subyektlarining imkoniyatlari bilan uyg‘unlashtirilishi, voyaga yetmaganning individual xususiyatlari esa profilaktik ishlarning markazida bo‘lishi lozim. Mazkur yondashuv voyaga yetmaganlar o‘rtasida huquqbuzarliklarning oldini olish, ularning ijtimoiy moslashuvini ta’minlash va ijobiy xulq-atvorini shakllantirishga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. – Toshkent: O‘zbekiston, 2023.
2. O‘zbekiston Respublikasining “Huquqbuzarliklar profilaktikasi to‘g‘risida”gi Qonuni.
3. O‘zbekiston Respublikasining “Voyaga yetmaganlar o‘rtasida nazoratsizlik va huquqbuzarliklarning profilaktikasi to‘g‘risida”gi Qonuni.
4. O‘zbekiston Respublikasining Jinoyat kodeksi.
5. O‘zbekiston Respublikasining Ma’muriy javobgarlik to‘g‘risidagi kodeksi.
6. O‘zbekiston Respublikasining Oila kodeksi.
7. O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni.
8. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining voyaga yetmaganlar huquqlarini himoya qilish, yoshlar siyosati va huquqbuzarliklar profilaktikasini takomillashtirishga oid farmon va qarorlari.

9. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining voyaga yetmaganlar o‘rtasida nazoratsizlik va huquqbuzarliklarning oldini olish, ularning huquq va qonuniy manfaatlarini himoya qilishga oid qarorlari.
10. Ismoilov I., Abdurasulova Q.R. Kriminologiya: darslik. – Toshkent: O‘zbekiston Respublikasi IIV Akademiyasi, tegishli nashr.
11. Abdurasulova Q.R. Voyaga yetmaganlar jinoyatchiligining kriminologik muammolari. – Toshkent: O‘zbekiston Respublikasi IIV Akademiyasi.
12. O‘zbekiston Respublikasi Ichki ishlar vazirligi Akademiyasining huquqbuzarliklar profilaktikasi va voyaga yetmaganlar bilan ishlash faoliyatiga oid o‘quv-uslubiy materiallari.
13. Kriminologiya va huquqbuzarliklar profilaktikasiga oid ilmiy maqolalar va tadqiqot materiallari.
14. Voyaga yetmaganlar psixologiyasi, pedagogikasi va deviant xulq-atvor profilaktikasiga oid ilmiy adabiyotlar.
15. O‘zbekiston Respublikasi qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi – LexUZ.